

A HÁBORÚS KÖZÉPISKOLA¹

AZ EMBERI LÉLEKNEK a tudás, a művelődés utáni vágya és vele a nevelés örök s ezért legyőzi a háborút is, amely minden borzalmasága, minden pusztítása és megpróbáltatása mellett is csak ideiglenes. Sőt a háborús idők nyereségyoldalán akár örömmel lehet megállapítani, hogy a sorsdöntő mérkőzés a nevelés gondolatának már eddig is jelentékeny térnyerését hozta magával. Az egymással ellentétes rendszerek, az egymásnak ellentmondó világnézeti csoportok, a szembenálló ellenséges nemzetek mindegyike új gazdasági és társadalmi, ennek megfelelően új nevelési irányelvekkel is kísérleteznek, hogy segítségükkel népeiket még nagyobb szellemi és anyagi erő kifejtésre ösztönözhesék, mindegyik a saját nevelési rendszerét

¹ Ez a tanulmány a múlt tanév évkönyveinek átnézése nyomán készült. Tehát a benne található gondolatok, adatok jobbára az évkönyvekből valók. Egyrészt helykimélés végett, másrészt mivel a tanulmánynak a célja ugyanaz, ami az évkönyvéké: képet adni a középiskola háborús tanévi munkájáról, azért az évkönyvekre való utalásokat csak a tanulókra vonatkozó konkrét adatoknál tartottuk szükségesnek. *Szerző.*

tartja helyesnek, tökéletesnek, az ellenségét pedig mindenképpen károsnak és veszedelmesnek, amit győzelem esetén el kell pusztítani, hiszen a háború oka is, számos vélemény szerint, az ellenfél nevelési rendszerében keresendő. Wesselényi Miklós báró megállapítása: „Valamely nemzetnek a maga védelmében nagyra és halhatatlanná tételére a legnagyobb rész nevelése a feltétel“, soha nem volt igazabb, mint ma. A tanári testület tudatában volt ennek és, jóllehet a nevelői és oktatói munka külső és belső, lelki és anyagi feltételeinek biztosítását a háborús zavarok nyomában alakuló általános helyzet sok tekintetben kedvezőtlenül befolyásolta és így számos nehézség gördült munkája elé, mégis hivatásszeretettel, nagy munkakészséggel végezte felelősségteljes munkáját, a magyar ifjúság nevelését.

A nehézségek, mikkel a középiskolának a lezárt iskolaévben meg kellett küzdenie, részint anyagi, részint lelki természetűek voltak. Látszólag talán nyugodtan folyt az iskolákban a munka, mégis a háború következtében megváltozott életfeltételek, a nagyok és kicsinyek lelkét egyaránt érintő események szüntelenül feszültségben tartották az iskola életét. A gimnázium épületének hadikórház vagy más katonai célra történő igénybevétele több helyen felborította a tanítás rendjét. A tanítói munka folytatását vagy már a megkezdését is nem egy esetben megfélelő hely hiányában csak nagy nehézségek árán lehetett biztosítani. Egyes intézetek a tanév kezdetétől fogva otthont adtak más iskola növendékeinek, kiknek épületét magasabb célra lefoglalták. Hiába igyekezett az új tanítási otthont nyújtó intézet tanári kara, élén az igazgatóval, a legnagyobb készséggel segítségére lenni az otthon nélkül maradt iskolának, a nehézségeket nem mindig sikerült kiküszöbölni. Az ilyenképpen két iskola növendékeit befogadó intézetben egyik gimnázium tanulói számára délelőtt, a másikéi számára délután folyt a tanítás. Megállapodás szerint azután hetenként vagy havonként megcserélődött a sorrend olyképpen, hogy akik egyik héten vagy hónapban délelőtt látogatták az iskolát, azok a következőben délután jártak iskolába. Ez az időpont-eltolódás, a cserélgetés, az új környezethez való hozzászokás felforgatta az iskolai életet és megzavarta a fiúk tervszerű munkáját. Még inkább áll ez azokra az intézetekre, melyek kilakoltatásuk után csak úgy tudták megkezdeni és folytatni működésüket, hogy egyszerre több különböző helyen indult meg az iskolai életük, azaz diákjaikat két-három csoportra szakítva és elosztva tudták csak más-más intézetek épületében összehozni és tanítani.

Nem is kell külön hangsúlyozni, hogy az oktatás annyira fontos része és segítő eszköze, a szemléltetés ilyen körülmények között több helyen nagy csorbát szenvedett. Az igénybevétel folytán különböző szertárakba egyáltalán nem lehetett bejutni, másutt a kilakoltatott, különböző szertáraknak egy helyen való összezsúfolása miatt nem lehetett a szemléltető eszközökhöz hozzáférni. Sok nehézséget okozott ezen a téren a külső hatóságok megbízottainak megnevezése is. Ezekről a nehézségektől eltekintve, a középiskola más oldalról is kényszerült meghozni ezen a téren a maga háborús áldozatát. A szemléltetés sok békebeli eszköze az anyagihiány és különféle beszerzési nehézségek folytán hozzáférhetlenné vált.

Más természetű nehézséget jelentett a tanév folyamán az egyes intézetek tanári karában mutatkozó nagymérvű változás és hiány, ami annak a következménye volt, hogy a tisztán női tanerővel dolgozó középiskolákat leszámítva, alig akadt iskola, melynek tanárai közül a helyzet követele szükségletnek megfelelően valaki — néhol egyszerre 2—3, sőt több is — ne teljesített volna harctéri vagy hátországi katonai szolgálatot. A behívások következtében bizony gyakran megesett, hogy egyik-másik tantárgy az amúgy is megcsonkult iskolaévben két-három szaktanár kezén is átment. Természetes, hogy a változások az oktatás rovására mentek. Különösen a

felső osztályokban és főképp a nyolcadikosok számára jelentett nehézséget nem egy helyen, hogy tanárukat, aki több éven keresztül tanította őket, s akinek így oktatási eljárását megismerték és megszokták, az utolsó évben, sőt az érettségi vizsgák előtt elveszítették. A tanárhiány és a szaki aránytalanság hozta magával, hogy egyes osztályokban némelyik tantárgyat csak csökkentett óraszámban lehetett ellátni annak ellenére, hogy a katonai szolgálatra bevonult tanárok óráinak és munkáinak átvállalásában a helyükön maradt kartársak elismerésre méltó készséget mutattak.

A hosszú karácsonyi kényszer-szünet, a diákság nagy részének a rendszeresen irányított munkából való öthetes kikapcsolódása csak növelte a nehézségeket. Több helyről hallatszott a panasz, hogy a tanulók — különösen az elsőosztályosok — szinte elfelejtették négyhavi tanulásuk alatt szerzett ismereteiket. Olyan tanulók jöttek vissza a tanítás újrafelvételekor, aminőket nagyvakáció végén szokott visszakapni az iskola. Mit tehetett volna mást a tanár, előiról kellett kezdeni sok mindent.

Az eredményes munkában való haladásnak újabb akadályt jelentett az iskolaév váratlan és hirtelen befejezése. Az így különösen megrövidült második félév nem engedte meg egyrészt a tanmenetek előirányzatához való ragaszkodásomért nem jutott elég idő az elmélyítő munka lefolytatására, az ismétlésekre, másrészt az idő rövidségét az összefoglalások sínylették meg legérzékenyebben. Mégis, hogy a tanítás anyaga alapjaiban és leglényegesebb részeiben nem szenvedett sérülést, annak az a legfőbb oka, hogy a tanárok lényegtelenebb részek elhagyásával, áthidalásokkal, anyagösszevonással igyekeztek célt érni, ügyelve mindenkor arra, hogy a tanulóifjúság ne érezze meg nagyon az anyag felhalmozódásával járó nehézségeket, másrészt azonban vigyázva arra is, hogy a fenti eljárásuk a diákok továbbhaladásában ne okozzon káros hiányokat.

A honi légoltalmi készütség elrendelésekor a felsős diákok közül a beosztottakra kötelező külső légoltalmi szolgálaton kívül egyes iskolák cserkész- és levontecsapatának képzett híradósai több helyen átvették az őrhelyeket a központok és telefonok mellett. Az évkönyvek bizonyos számából az világlik ki, hogy az iskolai nevelő és oktató munka szempontjából az egyhónapos szénszünetnél is nagyobb nehézséget hozott a tanulók légoltalmi szolgálata. A panaszok szerint egyrészt a környezet, ahol gyakran éjjeli szolgálatot is teljesítettek, nem volt a legjobb hatással a tanulókra, másrészt pedig nem egyszer olyan természetű alantas munkákat végeztek velük egyes helyen, amik teljesen kívül estek azon a feladaton, amire igénybe vették őket. Az oktatás is kárát látta a szolgáltatnak: a nyomában járó munkafegyelem meglazulását fájdalmasan kellett tapasztalnia az iskolának. Nem csupán az jelentett nehézséget, hogy a szolgálatban álló diák nem tudott elkészülni a másnapi leckéjével, de a többórás, gyakran fárasztó éjjeli beosztást követő napon az iskolában is használhatatlan volt az álmoságtól és fáradtságtól, ha egyáltalán eljött. Sajnos, akadtak természetesen olyanok is a szolgálatra kirendelték között, akik ebben nagyszerű alkalmat láttak a mulasztásra és exkuzálásra, sőt az a gondolkodás is felbukkant, mely éppen a háborús időkre számítva hanyagságának és kötelességmulasztásának enyhébb elbírálását és elnézését várta. Az ilyeneknek azután, akik a „légó“-t „lógás“-nak tekintették, igyekezett az intézet vezetősége és a tanári kar hathatósan értécsükre adni, hogy a háború a diákoktól is fokozott munkát és kötelességteljesítést kíván, mert különben az a megvetés jut nekik osztályrészül, ami a háborús haszonlesőknek és a háború nyerészkedőinek kijár. Vigasztaló volt ezzel szemben, hogy a tanulók többsége az idő követelte kötelességteljesítésnek fogta fel a szolgálatot, elvitte könyveit is őrhelyére és nem egy olyan diák is akadt, aki fárasztó éjjeli szolgálat után is eljött az előadásokra. Végered-

ményben azonban mind nevelési mind pedig oktatási szempontból nagyon kívánatos volt a középiskolás tanulóknak a külső légmentesített szolgálat alóli felmentése.

A magyar iskola és a harctér mindig szomszédos területek voltak, diákság és hősiesség gyakran voltak egyazon fogalmak, századokon keresztül ragyogtak egymás mellett. Éppen ezért a középiskola ma sem engedheti meg, hogy a nemzet egységét biztosító nemzetvédelem és nemzetnevelés nagy egyetemességében a második helyre szoruljon (Cisztt. rend, Bpesti Szt. Imre gimn. évk.). A múlt tanévben felsőbb rendelkezés folytán a középiskolások leventeintézményének irányítása az igazgatók kezébe került és a leventefűzés az intézet vezetése alatt maradt. Ezzel az intékezéssel nagy mértékben haladt előre a leventeintézmény beépítése a gimnázium életébe.

A leventetörvénynek az egyetemes magyar nemzetnevelés célzatával történt bevezetésével a középiskola új nevelési eszményt és vele új feladatot kapott az eddigi mellé: a közösségi szellemtől áthatott katonaszemélyt. És egyúttal a nemzetnevelés munkája a levente mellett újabb külön keretet is kapott a honvédelmi ismeretek tanításában.

Mindez újabb terheket rótt a középiskolára, de a tanári kar és a tanulóifűzés készséggel vállalták a többletmunkát, mert átértékelték, hogy a nemzet érdekeiről van szó. Bizonyos szempontból jótékony hatása is érezhető volt, a katonás fegyelem és magatartás talán erősbödött kissé, szociális szempontú hatása is megmutatkozott. Az oktatói munkára gyakorolt hatása azonban — sajnos — le nem tagadható hátrányokkal járt. A tanulóknak a heti magas óraszám okozta nagy részben, hogy egyre kevesebben tudtak foglalkozni mással, mint a kötelező tárgyakkal s ezekkel is csak kisebb mértékben. Az ifűvezetői rendszer kifejlesztése céljából a felsőbb osztályok nem egyszer letehetségesebb tanulóit le kellett adni az intézetnek, ezek azután egy időre kiestek az iskola egységes nevelési rendszeréből és a bizonyos fokig élvezetes vezetés elsodorta őket a más szükséges tanulmányoktól. Továbbá az ifűvezetői munka, ha önként vállalták is a fiúk ezt a többletmunkát, mégis túlterhelést jelentett számukra. Ügyelni kell ezzel kapcsolatban arra, hogy a túlterhelés folytán a tavalyi évben még újdonságánál fogva szívesen vállalt ifűvezetői feladatokkal szemben ellenérzés ne fogja el a diákságot.

Ámbár a leventeképzés és a középiskolai oktató munka összhangjának biztosítása tökéletesen még nem oldódott meg a múlt évben, a terhek és áldozatvállalás, mik velük jártak, sok esetben örömdetes eredményt jeleztek, és a megoldás csak azon az úton remélhető leghamarabb és legsikeresebben, melyre a múlt tanévben lépett a középiskolai leventeoktatás. Ezeknél az anyagi és más természetű nehézségeknél is nagyobb akadályt jelentett az iskola nevelő és oktató munkájára annak az egyetemes hullámszásnak a hatása, mely ma nyugtalanságban tartja az egész szellemi életet, behatol az iskolába, a nevelés területére is. A háború valóságához odatapadó állandósulásból tagadhatatlanul fájó, a gyermek világa előtt eddig idegen visszahatások fakadtak. A háborúnak felénk csapó áramából megérzik diákjaink, hogy valami nagy esemény készül körülöttünk, hogy új világ hasadása előtt állnak. Mindez zavart, hasadást idéz elő a fiatalság lelkében, amit fokoz még az is, hogy sivárabb, fakóbb lett a diákélet egykori gondtalan pompája. A rendkívüli idők hatása erősen megérződött a tanítványokon: egyrészt igénytelenebbek lettek, de másrészt ingerlékenyebbek is. Ez egyébként nemcsak a diákokon figyelhető meg, jellemző számalmas vonása ez az egész magyar életnek. A mai lázas, ideges élet káros kinövésai, fogyatkozásai fokozott mértékben megsaporodtak, lépten-nyomon belülük ütözött a gyermek, és így nemcsak, ha nyomot hagytak lelkén. Innen a nagy száma azoknak a sajnálatos utcai fogyatkozásoknak, fegyelmezetlenségeknek, jellembeli és egyéb hiányoknak, melyek az év folyamán elharapódtak nem csupán a fiú-, de a leánytanulók körében is. A diákokat talán nem is

lehet teljes egészében felelőssé tenni ezekért a sajnálatos jelenségekért. Hiszen csak akarva nem akarva átveszik azt, amit kívül maguk előtt látnak. Elég egy röpke pillantást vetni kifelé, a körülöttünk hullámzó élet szálnalmas pontjai rögtön megmutatkoznak szemünk előtt. Régi, híres udvariasságunk, lovagiasságunk, előzékenységünk ma már csak visszásírt emlék. Helyettük utcán, üzletben, hivatalban, villamoson, vonaton, otthon és künn tombol az erőszakosság, a durvaság, az ingerült hang, az önző udvariatlanság, hogy ne is említsük a közellátással kapcsolatos családságok számtalan fekete útját. Csoda-e, ha minden átragad az erre amúgyis hajlamos fiatalságra? Hol van az a tanári egyéniség, hol van az az iskolai fegyelem, ha még oly szigorú is, amelyik sikerrel léphetne fel ezekkel a külső hatásokkal szemben és elnyomhatná azokat?

A tanári kar megértette, hogy a háborús ütközések bizonytalan napjaiban az iskola lett az újabb években betört és elszaporodott s ma már látzólag polgárjogot nyert és az emberi közös élet vonzóerejét s szépségét elpusztítással fenyegető hibákkal és hiányokkal szemben az utolsó menedékvár, ahol a nyugodtabb és mélyebb lelkiségű életformának azokat az alapköveit kell lerakni a tanulók lelkébe, melyek biztosítják a társadalmi életnek, az egymással való érintkezésnek emberhez méltóbb formáit. Becsületére válik az a lelkület, mellyel a háború hatásainak közvetlenül megrázó ütközései és a nyomában járó eltorzulások között is felfrissítette idealizmusát, megerősödött hazafias és nemzeti érzületében, anyagi küzködéseken, megszegényedésen, leromlott életkörülményeken keresztül megőrizte hivatásába és újszerű feladatainak hatékonyságába vetett hitét. Annak a finn közmondásnak a szellemében: „Ahogy ma az ifjúság gondolkodik, úgy cselekszik holnap a nemzet“, tartotta, rendületlen hűséggel gondozta, nevelte, oktatta a magyarság jövőjének letéteményesét, az ifjúságot.

„Aki a haza megmaradását és szabadságát óhajtja, annak arra kell törekednie, hogy az ifjúság nevelése tökéletes legyen“ — figyelmeztet báró Wesselényi Miklós. Különösen igaz ez a kijelentés ma, amikor a nemzet jövőjének alakulása fordul meg a küzdelemben, amikor nem egy esetben alighogy kilépnek a diákok az iskola védőszárnyai alól, máris a legnagyobb erőfeszítéssel és áldozattal, életük kockára tevésével kell biztonságát adni annak a hazaszeretnek és kötelességteljesítésnek, minnek szellemét az iskola van hivatva beléjük oltani. A magyar középiskolának ma a művelődési javak lehetséges átszármaztatásával csak egyetlen és legfőbb feladatot lehet szolgálni: a keresztény erkölcsiségtől megvüágított hazafias érzésnek, történelmi tudatnak és közösségi lelkületnek minél mélyebb és rendületlenebb kinevelését. Így értelmezte a tanári kar a múlt évben a rá váró feladatokat amaz irányító gondolat szerint, hogy a nevelésnek mindenkor a nemzet helyzetéhez, mindig a megfelelő helyzetben felismerhető szükségletekhez kell alkalmazkodnia. Ezért egyrészt az iskola nemzetvédelmi munkásságának hiányait akarta pótolni, amikor a honvédelmi ismeretek rendszeres tanításával, a levontén keresztül és minden más eszközzel a régi magyar katona-eszményhez méltó katona szellemi és testi előképzését segítette elő a fiúk között, ugyanakkor pedig gondoskodott arról, hogy a lánynövendékek is megtalálják a nekik való eszményt a 300 év távlatából is lelkesedéssel aggódo magyar hősnőnek, Zrínyi Ilonának alakjában, kinek nemrégiben ünnepelt jubileuma megfelelő keretet és indítást adott erre, másrészt igyekezett tudatosítani diákságunk lelkében, hogy a jövő magyarságának az lesz a legértékesebb tagja, aki mintegy szociális tettként saját érdekeit a nemzeti közösség érdekeinek tudja és akarja alárendelni. Nem elégedett meg csupán az eszmei neveléssel, a hála- és nagyobb felelősségtudatnak az ifjú Telkekbe való beleoltásával s ezzel együtt élő és elhunyt hőseink iránti mélységes tisztelet kifejlesztésével, hanem a háború teremtette helyzetnek megfelelően az eszmék gyakorlati megvalósítását, tettekre váltását szorgalmazta a magyarság legnagyobb nevelőjének, Széchenyinek szellemében állandóan hangoztatván: „neked akarnod kell mindég kifejezésre juttatnod cselekedeteidben nem a nyelveddel, hogy érzed ezzel a nemzettel való közösségedet és akarsz ennek a közösségérzésnek következtében jól cselekedni a nemzet javára s a magad példájával így kell hatnod mindenkire, akivel érintkezel“.

A háború önmagában nem pedagógiai ideál, a pusztulás és romlás sötét szellemével van tele. De azért értékteremtő és eszményavató képessége van, azonkívül az ilyen háborús idő már önmagában is súlyos tanulságokat rejt magában mindenki számára, és nagyon alkalmas arra, hogy a atalság fogékony és táguló lelke előtt kézzelfoghatóvá, valósággá legyen sok olyan tény, amit különben csak hosszadalmas és fárasztó tanulmányok eredményeként szűrhetne le magának. A legjobb nevelő azonban most is a példa volt, az az áldozatos példaadás, amit a harcoló magyar katona nyújtott, akivel a lelki kapcsolatot a nagy távolságok ellenére sem szakította meg egy pillanatra sem az iskola. Avagy adhat-e az ifjúság számára valaki hathatósabb, áldozatosabb tanítást a hazaszeretetre, mint a „bajtársának önfeláldozó megsegítése közben a keleti fronton hősihalált halt“ alig 23 éves fiatal tanárunknak példaadása és üzenete. Lehet-e lélekalakítás szempontjából hatásosabb valami, mint azok a nemes példák, miket a harctéren legáldozatosabb hazafias kötelességüket teljesítő és azt vérükkel is megpecsételő volt diákok nyújtanak, amint azt az egyik intézetben felállított hősök emlékművének felirata nemes egyszerűséggel vési tanuló szívébe: „Hősi halált haltak hónukért nagy harcban ez ifjak, példát adva nekünk, mily nagy a honszeretet.“

Hogy a példák útmutatása nyomán miképpen emelkedik fel a középiskolás diákságunk a nehéz küzdelmek, megpróbáltatások tiizében hőssé magasztosult harcoló magyar honvédekhez, az főképp akkor bontakozott ki, amikor nem egy gimnáziumban az iskolapadokat fehér kórházi ágyakkal cserélték fel és diáksereg helyett csonkakezű, béna harcosok népesítették be a termeket. De ezenkívül diákjaink hazaszeretetének és áldozatkészségének tettekre váltására a háborús esztendő sok más alkalmat is nyújtott, akár harctéren küzdő hőseinkről vagy éppen hősi halottainkról, a sebesültek szenvedéseiről és hozzátartozóik fájdalmas áldozatairól volt szó. Itt nem szólunk arról, micsoda segítséget nyújtottak a középiskola növendékei anyagi és erkölcsi téren a harcoló honvédségnek, —erről alább még esik szó — csak azt említjük meg, hogy sebesült vitézeink iránti tiszteletből a diákok elhatározása alapján katonás tiszteletadással köszöntik a honvédség bármilyen állományú sebesült katonáit. A harctereken küzdő katonáinkra való állandó emlékeztést szolgálta a tanulóknak honvédeink életére Isten oltalmát, fegyvereikre pedig Isten áldását kérő napi imája a déli harangszókor, továbbá az irántuk élő hálás szeretetet az a tiszteletadás és fohász, melyet az óraközi szünetek végét jelző csengőszóra egyperces néma vigyázzállásban csendben mondtak el katonáinkért.

Hazánk védelméért folytatott nehéz küzdelem azt a régi tapasztalatot is igazolta, hogy nagy áldozatokra és szenvedésekre a vallásos meggyőződésre épített kemény jellem képes leginkább. Ezért a középiskola vallás-erkölcsi nevelése főképp arra irányult, hogy a tanulóifjúság minél jobban megismerje, szeresse és élje is a krisztusi életet. A háború hullámai meg rázták a tanulók lelkét, hatása érezhető volt lelkiéletükön is, de ez a vallásos elmélyülést, hitben való megkomolyodást eredményezte. A lelkigyakorlatok és csendesnapok alatti magukbaszállásra a háború viharai és szomorú vonatkozásai különösen alkalmas keretet biztosítottak, hogy a szónokok a háború szolgáltatta példákön és tanulságos eseteken keresztül a diákok elé állítsák a vallásnak és hitnek a legnagyobb megpróbáltatások közt is biztos vigaszt nyújtó erejét. De ezenkívül a középiskola a vallás-erkölcsi nevelésben is — ahol csak mód nyílt rá — megtartotta a lelki kapcsolatot a harcolókkal és felhasználta a háború nyújtotta nevelőerejét, gyakran fájdalmas, de ugyanakkor felemelő, tisztító hatású eseteket. Így a legtöbb intézetben a növendékek kegyeletes érzését növelték az iskola hősi halált halt volt tanulóinak lelkiüdvéért bemutatott gyászmisék, miken mindnyájan résztvettek. Fiúk közt is, de különösen leánytanulók körében sokan akadtak, akik reggeli szentmishallgatás felajánlásával, imakilencedekkel, szentség-

imádással siettek a legválságosabb napokban a harcolók segítségére, bebizonyítva ezzel, hogy Krisztus szelleme tölti el őket, és nem csupán szóval de cselekedetekkel is kimutatják a felebaráti szeretet és irgalmasság erényeit. Az első helyet az év folyamán a valláserkölcsei gyakorlatokban magyar testvéreink lelki megsegítése foglalta el, az iskola még arra is gondolt, hogy az ifjúsági vallásos egyesületek más irányban is folytathassák az apostolkodó munkát. A serkentés jótékonyan hatott, különösen kisebb diákok foglalkoztak nagy lelkesedéssel a missziós kérdéssel és siettek lapárusítással, gyűjtéssel anyagi téren is támogatni a missziókat.

A nagy küzdelembé belekapcsolódó honvédségünk hősi küzdelmei, nemzetünk mindenirányú erőfeszítései figyelmeztetőleg hatottak a tanulóifjúságra, hogy az európai kultúmepek súlyos harcai mindannyiunk jelenét, de különösen az ifjúság jövőjét döngetik átfórmáló erejűkkel.

A tanulóifjúság nagy része megértette a figyelmeztetést és ifjúságunk eme nagyobbik részének tanulmányainak végzésében mutatott szorgalma, kitartása, becsületes törekvése és általában a felmutatott tanulmányi eredménye kielégítő, a rendes tanulmányainak végzése mellett a mai idők parancsát megértő magatartása és ennek nyomán az év folyamán végzett sokoldalú munkája elismerésre méltó. Elismerésünkkel egyidejűleg azonban nem hallgathatjuk el az irányú aggodalmunkat, hogy tanulmányainak végzése és a sokféle szolgálatnak, kötelezettségnek való elégtétel a felnöttek ember erőt is meghaladó mértékben teszik próbára diákságunkat. A mai idők diákjának túlterheltsége eddig is közismert volt, ez a megterhelés a múlt iskolai évben a háború okozta viszonyok következtében a tanulóifjúsággal szemben támasztott igények folytán még túlzottabbá vált. Olyan feladatok és kötelességek, melyeknek fontosságát egyébként sem, de háború idején meg egyáltalán nem lehet kétségbevonni, nagy mértékben számítottak a tanulók segítségére. A háború ejtette sebek, szenvedések gyógyítását és enyhítését szolgáló társadalmi egyesületek, jótékonykodást, segítséget célzó alkalmi megmozdulások, az iskolai ifjúsági intézmények hasonló irányú mozgalmi, nem egyszer pedig egyéni vállalkozások tagadhatatlanul nemes szándékuk ellenére is hatványozott, nem egyszer túlzott mértékben támaszkodtak a diákságra. Sőt több esetben kizárólag csaka tanulók közreműködésével tudták szervezeteik és kezdeményezéseik működését fenntartani. A szegedi m. kir. áll. Gyakorló gimnázium igazgatójának szavaival élve: „védeni kellett a diákságot a különféle irányból jövő kívánság-rohamok ellen és nagy tapintatot és erőfeszítést igényelt a tanári kar részéről eredeti hivatásukban való megtartása.“

Ezek figyelembe vételével az évkönyvekből kivilágó tanulmányi eredményt, amit a diákok e sok nehézség ellenére is felmutattak a múlt évben, összevetve a megelőző évek eredményeivel, általában megnyugtónak, kielégítőnek kell mondanunk, ha el is marad talán egy kissé mögöttük.

A napi élet ütemével való lázas versenyfutás, mely ma a diákságnak kijut, nem kedvezett a tanulmányokba való elmélyedésnek, az iskolán kívüli öntevékeny munkának, a rendes tantárgyak mellett helyet találó külön tárgyak folytatásának és az ifjúsági intézmények, egyesületek, szakosztályok törekvéseinek. Annak a szép, nyugodt diákéletnek, mely a nagy háborúk előtti nemzedék ifjúságának legszebb éveit foglalta magában, ma már nyoma sincs. Manapság a diákélet csak első és második osztályban mondható szépnek és nyugodtnak, azontúl már csupa zaklatás, nyugtalan iram, rohanás egyik elfoglaltságból a másikba. Arra már nem jut ideje, nincs alkalmá, csendje, magánya, hogy az iskolában tanultakon elgondolkozzék, belsőleg gazdagodjék. És ha ideje a hosszú kényszer-szünetekben még lett is volna a múlt évben, a légkör, a napi helyzet, a háború nyomasztó súlya, melybe állandóan beleütközött minden oldalon a diák, éppen nem jelentettek a szellemi munka számára kívánatos feltételeket. Ez a magyarázata annak, hogy az ifjúság külön munkásságát, képességeinek öntevékeny kibontakozását célzó intézeti és az ifjúsági egyesületek, szakosztályok által

kitűzött pályatételek — a tetszetős jutalomdíjak ellenére is sok helyütt kidolgozatlanok maradtak, továbbá, hogy ezekben az egyesületekben szokásos szellemi munka nem volt oly élénk, mint más években. A külön nyelv i tanulmányokat folytatók száma is megcsappant; sok diák, akinek pedig mind szellemi mind anyagi tehetsége megengedte volna a külön nyelvtanulást, annak ellenére, hogy a megfontolás is arra ösztönzi a szülőket, hogy az eredményes nyelvtanulást ebben a korban kell elvégeztetni és az ország érdeke is megkívánná ezt a saját érdekük mellett, — nyelveket beszélő tisztekre igen nagy szüksége van a honvédségnek — mégsem tanult, mert erre már nem volt ideje és kedve. A debreceni piarista gimnázium igazgatója ezzel kapcsolatban egy másik hiányosságra hívja fel a figyelmet, mely a magyar élet és honvédelem kárára az életpályákra való helytelen felkészülés folytán áll elő. Az új háború meglepetéseivel és sokoldalú kívánságaival megmutatta, hogy a magyar honvédségnek is szüksége van a magyar életen kívül kiváló orvosokra, mérnökökre, kémikusokra, tanárookra, nyelveket beszélő vezetőkre. Nem a középiskola feladata, hogy ezekre a hiyatási ágakra kiképezzen, de ott jegyzi el magát hivatásával az ifjú és már a gimnázium falain belül kellene érdeklődnie iránta és arra való készülését, kiképzését megkezdeni. De mikor? Erre ideje és alkalma nem nyílt.

A mutatkozó hiányok ellenére is az az igyekezet és jóakarát, mellyel az akadályokkal szemben a rendes tanulmányok végzése mellett ezeken a területeken is találkoztunk a tehetségesebbek részéről nagyobb, a kisebb tehetségűek részéről mérsékeltebb arányokban, megérdemli, hogy szeretetünk és megértésünk az idő követelményeit átérző tanulóifjúságunké legyen. A szellemi téren érezhető esetleges hiányokért pedig kárpótlást nyújt a más irányban végzett munka és felkészülés: így amit nemzetvédelmi szempontból katonai előképzésben nyert az ifjúság. Márpedig azt senki nem tagadhatja, hogy napjainkban a katonai előképzés még akkor is elvitathatatlanul szükséges, ha esetleg a tanulás szenvedni miatt.

Ismeretes, hogy a küzdelemben álló nemzeteknél már nem egy diáknak tűztek a mellére hasznos szolgálataiért magas katonai kitüntetést és nem könnyelheti-e jogos büszkeséggel a kassai premontrei gimnázium mint a kötelességteljesítés méltó jutalmát azt a két hadtestparancsnoki dicséző okiratot, melyet az intézet két diákja kapott, akik a nyert értesítés alapján légmentes ügyeletes minőségükben, minden külön parancs nélkül a legjobb pillanatban riasztották a várost.

Nem kisebb elismerést érdemel és más cédiról nyújt kárpótlást az a munkatöbblet, az a teljesítmény, amit a háború kellős közepén hazafias és szociális téren mutathatott fel a középiskola. A diákok legnagyobb része megértette, hogy a háború mindenkitől többet, mindenkitől áldozatot kíván, legyen az öreg vagy fiatal, férfi vagy nő. A háborús viszonyok követelte munkatöbblet felvételén kívül most is vállalták a szokásos szociális feladatokat: szegény családok, gyermekek gondozását, szegénynapok rendezését, zöldkeresztes munkák elvégzését, továbbá a nemzetvédelmet célzó áldozatos népgondozást, „szórványmunkát“, amit nemzetiségi vidékeken élő magyar testvéreink körében fejtettek ki. Arra itt nincsen tér, hogy részleteiben is felsorolhatnák azokat a szolgálatokat, miket különféle segítőakciókban való részvételével, gyűjtések lefolytatásával az iskolán kívüli szervezetek nyújtott, nem tudjuk összegezni azokat a pénzadományokat, azt a rengeteg ruhaneműt, szeretetsomagot, könyvet, folyóiratot, amikkel segíteni igyekeztek honvédeinknek súlyos harcaikban. Csak néhány jellemző esetet hozunk elő, melyeknek nevelőértéke leginkább kézenfekvő.

Az első, ami megállapítható: ha az év folyamán bármily mozgalom keletkezett, ami a legcsekélyebb anyagi eredményt ígérte, a tanulók első

gondolata mindenkor az volt: fordítsuk a fronton küzdő honvédeink vagy hozzátartozóik javára. Ezzel megmutatták, hogy az iskolai élet egész évi munkáját átható szociális érzék szociális lelkületté fejlődött bennük. Ez a lelkület *vezette* azokat a nyolcadikos nagy diákokat, akik az érettségi vizsgálatok előtt szokásos nagy osztályfényképről lemondtak, hogy annak költségeit egy hadiárva nevelésére fordíthassák (Bpesti érseki kat. gimn. évkönyve) és azokat a hetedikeseket, akik a meg nem rendezett tánc-tanfolyamra szánt összeget a honvédcsaládok megsegítésére ajánlották fel (Székesfehérvári m. kir. kat. gimn. évkönyve), hasonló lelkület hatotta át azokat a másodikos és harmadikos kis gimnazistákat, akik csillogó szemmel, lelkes elhatározással ajánlották meg és adták össze az évi 2000 pengőt egy-egy hadiárva felnevelésére (Szolnoki m. kir. Versegly F. gimn. évk.). A bőkezű adakozás és leleményes gondoskodás szép példája volt az, mellyel a Cisztercita rend budapesti Szt. Imre-gimnáziumának növendékei karácsonykor nem kevesebb, mint 400 sebesült hőst — tisztet és honvédeket — hívtak meg intézetükbe, ahol tiszteletükre először ünnepélyt rendeztek, hogy emlékezésük felüljúló sebeit némileg enyhítsék, azután megvendégelték és végül megajándékozták őket 400 drb szeretetsomag kiosztásával; felhasználásra került még 25.000 cigaretta, 115 kg alma, 2000 drb sütemény, 420 drb szendvics, 5 liter rum, 36 liter csemege bor, 12 liter likőr, többszáz kötet vagy darab imakönyv, más természetű szórakoztatókönyv és folyóirat, képeslapok, társasjátékok. Jóformán minden intézet értesítőjében hasonló példáit találjuk az áldozatos szeretetnek és részvételnek, nem kevésbé a találményságnak: több iskolában akadtak kis- és nagydiákok, akik lelkesedésükben különböző címek alatt Diákújságot szerkesztettek, csak azért, hogy az így kapott jövedelmet elküldhessék a Vöröskereszt részére.

A soproni 7. tüzérezred tán sohasem fogja elfelejteni azt a sok jótéteményt, amiben a soproni Szt. Orsolya rendi kat. leánygimnázium tanulói részesítették őket, akik az ezredet különösen pártfogásukba fogadták, és nem egy vitéz tüzért mentettek meg küldeményeikkel a haláltól, amint azt az egyik visszatért tüzér hálás szavakkal kifejezte: „... a rum éppen a legnagyobb hidegben mentett meg minket.“ Általában a leányifjúság csendben, hivalkodás és újságreklám nélkül végezte a nehéz idők parancsolta női munkát: segíteni ott, ahol arra legnagyobb a szükség. A harcoló hősök megbecsülésének éppen olyan felemelő példáját mutatta a szegedi m. kir. áll. Árpád-házi Szt. Erzsébet leánygimnázium hetedikosztályos volt növendéke, aki áldozatos szeretéből feleségül ment egy sebesült honvédhez, mint az a harmadikos kis diáklány, aki egész évi megtakarított pénzecskéjét: 20 pengőjét adta a haza oltárára. Felső diáklányok közül többen szép eredménnyel elvégezték a Vöröskereszt Házi Betegápoló tanfolyamot és lelkesedéssel vettek részt a Vöröskeresztes önkéntes Ápolónői tanfolyamon. Nem lehet szó nélkül hagyni azt a szinte költeménybe illő munkát, amit a hazafias és egymásiránti kötelességteljesítésben a Knézich-utcai Szt. Margit nevelőintézet leányai nyújtottak. Amíg lehetett, a tanulók bőven küldték a csomagokat „katona fivéreiknek“, sőt nemcsak a lányok, hanem az édesanyák is, akik fiúkká fogadták azokat az ismeretlen magyar hősokeket, akikkel lányaik leveleztek. Arra törekedtek, hogy szeretetük, hálájuk tettekre váltásával bizalmat, erőt és bátorságot öntsenek az értük küzdőkbe, hogy megérezzék velük: az otthon féltő szeretettel és aggodással kíséri lépteiket. Az a sok hálával és köszönettel teli zöld tábori lap élő bizonyosság arra, hogy jó volt az elgondolás: nemcsak az anyagi küldemények vittek vigaszt, erősítést a harcterek poklában küzdőknek, hanem a sok-sok szerető testvéri sor is, „mert ez a jóleső megemlékezés új erőt ad nekünk a további harchoz“ — olvassuk az egyik táborilapon: „így a küzdés, a lemondás, a nélkülözés sokkal enyhébb“ — írja egy másik honvéd. Diákságunk lelkületére jellemző az a segíteni akaró készség és szeretet, mivel azoknak a diáktársaiknak siettek támogatására anyagiakban éppúgy, mint a tanulásban, akiknek édesapját a kötelesség a frontra szólította.

Ha mármost összehasonlítást próbálnánk vonni az újabb évek fiatal-sága és a múlt világháborút megelőző nemzedék diáksága között, rögtön feltűnik, hogy a mai középiskolás nemzedék, melynek kialakulásában az új világháborút megelőző évek nagy lelki átalakulása, a megváltozott gondolkodás, megváltozott gazdasági, társadalmi viszonyok, a háborúval együtt betört rázkódások nagy szerepet játszottak, sok tekintetben különbözik a háborúkat megelőző boldog békevilág fiatalságától.

Az akkori fiatalság számára — főképp ha középiskolás volt — a politika teljesen idegen, távoli területet alkotott, amire egyáltalán nem kíváncsi volt. Akkoriban az iskola és veje az ifjúság egy kialakult és megszilárdult szellemi rendszeré volt, a tanuló mással sem találkozott, mint az igazság eszméjével, minek érvényességét az iskola, a katedrán szinte korlátlan hatalommal és tekintéllyel rendelkező tanár képviselte, és megvalósulását a szellemi és erkölcsi világrendben látta. Ma a politika — akármennyire tilos is — benyomul a fiatalság közé. Lehetnek ugyan szigorú törvények, amik a nyílt pártállást, színvallást megtiltják, de a diákság lelkében nem lehet tiltó korlátokat felállítani, a belső pártállást megakadályozni. És meg-esik, sajnos, ami a megelőző korok iskoláiban szinte lehetetlen volt, hogy a diák hangzatos jelszavak, törekvések áldozata lesz és szembehelyezkedik nevelőivel, továbbá az a folytonos kritika és elégedetlenség, mellyel otthonról, az utcáról, a társadalomból telítve jön, elsorvasztja fogékonyságát és önkéntelenségét az iskola művelődési anyagának elfogadása irányában, kritikus állapotba hozza vele szemben.

Az a nemzedék a háborút megelőző években új szellemi és szociális formák utáni kutatás állapotában találta magát. Így a szellemi kutatáshoz, kísérletezéshez, a tudományos munkához a fiatalság nagyobb kedvet érzett; persze ahhoz a formájához a szellemi ténykedéseknek, amit akkor egy kétségbevonhatatlannak tartott hatalmi tényező, a humanisztikus színezetű művelődési eszményen alapuló, hagyományos és elismert szellemi rend meghatározott. Az eszmény a tudós volt, hiszen a tudást igen nagyra értékelték. Az elméletekért lelkesedtek, a pályaválasztásnál a szellemi hivatásokat kedvelték, a tudományos életpályát mindennél nagyobbra tartották és értékelték, míg a gazdasági, ipari, kereskedelmi, általában gyakorlati pályákat mint nem magyar embernek valókat, nem becsülték és nem is keresték. Hibái voltak annak az ifjúságnak is, tudjuk, blázírtnak, dekadensnek is szokták nevezni, lehet, hogy helyes a megállapítás, azt azonban el kell ismerni: az akkori diákok tudtak szellemi értékekért lelkesedni és értük keményen dolgozni.¹

Az új diáknemzedék ezzel ellentétben már olyan légkörben dajkálódik fel, melyből a régi, hagyományos szellemi formáknak, tanoknak megtámadhatatlannak látszó érvénye hiányzott. Az iskola hagyományos rendjébe az újító törekvések lázas áradata ömlik, aminek révén megrendül a tanulóinak a szilárdságba és a bizonyosságba vetett hite és így irányulásuknak, állásfoglalásuknak útja nincs úgy előre meghatározva, mint volt a háború előtti társaiké. Az iskola és a szülői ház többé nem azok a döntő erejű tényezők, amelyek a jövőre, a fejlődés mikéntjére kizárólagos joggal támaszthatnak igényt, hanem a közösségi formák is egyre érezhetőbb módon kezdik megmutatni hatásukat a politikai és társadalmi életben és ezen keresztül az ifjúság nevelésében is.

Az ifjúság, mely bizalmatlan lett a múlttal szemben és valami újat vár, az így eléje táruló lehetőségeknek és választásoknak sorából — mi van ennél természetesebb — a saját lelkiületének megfelelőt ragadta meg és

¹ Borbély Kamil: Középiskolás diákjaink a két világháború között. Bpesti bencés gimn. évkönyve.

tette magáévá, ellenben keresztülnézett azon, amit lelke idegennek érzetté. Kerüli tehát a szellemileg elvont kérdéseket és a velük való bíbelődést, szinte ellenséges magatartást tanúsít az intellektualizmussal szemben, viszont kitárul azok előtt a jelenségek előtt, melyekben — úgy véli — a jelen élet kérdései öltenek testet. Nem lelkesedik az elméletekért, tetteket óhajt, nem a tudós az eszménye, nem annyira a gondolkodó, mint inkább a gyakorlati, az építő ember. Ezért van az, hogy nem tudja úgy értékelni az irodalomnak és a tudományoknak bizonyos részét, amiért a múlt évtizedek ifjúsága lelkesedett, inkább szeret gyönyörködni az emberi elme gyakorlati alkotásaiban, a technika csodáiban, mint a képzelet elvont munkájában. Nem szereti a filozófiát, de szívesen vállalja magára, ami életszerű, ami gyakorlati, tett és valóság. Ezt pedig főképp két területen látja megvalósíthatónak: a technikai-gazdasági téren és a katonáskodásban. A pályaválasztások alakulásában jelentkező eltolódás, ami az ifjúság átalakulását a régivel szemben talán legkézzelfoghatóbban jellemzi, innen eredezik. Annál a fiatalságnál az ideális alapon történő pályaválasztás nagyon gyakori volt, ott nem annyira az anyagi érdekek, mint inkább a szellemi értékek irányították a hivatást választó diákot. Ma az anyagiak kérdése lett a döntő a választásban: a minél jobb kereseti lehetőség, minél előbb való érvényesülés az irányító elvek, ezért fordul a figyelmük — a jelen idők szükségleteinek megfelelően helyesen — a gazdasági, gyakorlati pályák felé. Ennek megfelelően a mai tanulóifjúságnak a szellemi és tudományos kérdésekhez való viszonya manapság sokkal halványabb formában jelentkezik, mint azt várni lehetne. Nem lehet biztosan kimondani, vajjon a szellemi értékek iránti fogékonyság vagy a tudás iránti vágy lett-e kisebb benne. Az azonban máris bizonyos, hogy szívesebben lép a vitathatatlan, a problémákat nélkülöző jelenségek útjára, mint az elvont és nagy szellemi erőfeszítést kívánó kérdések útvesztőjére.

Az új fiatalság körében sokan akadnak, akik a mai életnek valóságai, az elvontabb szellemi munkát nem kívánó formái felé fordultak, azonban nem az egész fiatalság. És ez itt a fontos. Ma is találunk olyan ifjakat, akik a legteljesebb szellemi életre határozzák el magukat olyan lelkesedéssel, mint a megelőző nemzedék tette. De különbség azért itt is van. A mai fiatalok bizalmatlanok többé-kevésbé a múlttal szemben, nem engedik magukat átszármaztatott tanoktól, megmerevedett szabályoktól vezetetni, hanem elsősorban saját spontaneitásuktól. Nem foglalnak előre állást az eléjük táruló kérdésekkel szemben, elfogulatlanabb lélekkel lépnek a tudás, a szellemi élet taládjára. Ilyen tanítványok voltak az eszményei a pedagógia mesterének, Sokratesnek. Ezért, ha összehasonlítják a háborúelőtti évek fiatalságának szilárd szellemi képzettségét a mostaniéval, az utóbbié közelről vizsgálva olybá tűnik fel, mintha valamiképpen rögtönözve, spontán módon szerezte volna.¹

Mindezeknek a vizsgálata nyomán talán a mai idők diákságának képe kissé színtelennek látszik, és arra gondolhatnánk, hogy szellemileg értéktelenebb, mint amaz volt. Ismeretes, hogy ezt az összehasonlítást elvégezték és annak eredményeképpen a rövidebbet a mai ifjúság húzta. Mi azonban nem mernénk így döntenit, mert bizonyos látszat ellenére is úgy gondoljuk, hogy a legújabb középiskolás diáktípus, mely valójában csak a kialakulás útján van e pillanatban, talán nem lesz kisebb értékű, mint a békeidők diákja volt.

Nem szabad elfelejteni, hogy azok, akiknek részéről a szellem- és tudományellenes új fiatalságról az elmarasztaló bírálat származik, szintén nem vonták kétségbe az új diáktípus szellemi és emberi értékeit, nem kételkedtek jellembeli jó tulajdonságaiban, csupán a tudás iránti vonzalom gyengülését hangoztatták, mert úgy látták, hogy ez a fiatalság nem hisz többé vakon a tudományos érvényesülésben. Ha kisebb is lett benne a

¹ Terestyéni F.: Szellemellenes-e a mai fiatalság? Magyar Paedagógia LI. évf., 332—234.1.

tudás hatalmában való hit, viszont a lelke mélyén olyan kincseket őriz, melyek megfelelő vezetés mellett szárba szökkenve a legszebb termést hozhatják. A vallásos érzés erősödik diákságunkban, erkölcsi felfogása határozott tisztulást, nemesedést jelez. Érdekli az ifjakat a lelki élet, az emberi élet titokzatos világa, van bennük vallásos meggyőződés, van eszményük; tudják, érzik, hogy Isten és a vallás az egyetlen biztos támasz a nagy világégésben. Különös, de megfigyelhető, hogy a legtöbb fiatal diák nem várja már annyira a kívülről feléje integető szabadabb életet, mint amennyire fél tőle. Tudják, hogy a világ hideg lehelete, mely oly korán megérintette őket, ott az életben végzetes is lehet számukra.

A hazafias és szociális érzék soha nem volt erősebb és lángolóbb, mint a mai diákságban, a közösségi lelküjét pedig, mely ma eltölti, melynek annyi megható példáját adták a háború nehézségei közepette, a nemzet életébe vágó, komoly összetartó erő. A haza- és fajszeretet elevenen lüktet diákjaink szívében, a magyarság sorskérdései fogékony talajra találnak lelkükben.

„Jaj, százszorta jaj azoknak a fiataloknak, kiknek lelke testében megfért" — szól a magyarság nagy nevelőmesterének, Széchenyi István grófnak intelme a ma diákja felé is. Az elmúlt iskolaév nehéz és bizonytalan napjai megmutatták, hogy a ma diákjainak lelke áttörte a test szűk korlátait, hogy az új, háborús középiskolás-diák, ha a hazáról, a szebb jövőről, magyar testvéreiről van szó, tud csüggedés nélkül lelkesedni, áldozatot hozni merészen és újszerűen. Azt is megmutatta a múlt év, hogy a mai iskolás nemzedéknek az a jobb és értékesebb rétege, melyre a jövő hordozásában számítani lehet, ma is töretlen kapcsolatot érez és őriz a szellemiek iránt, bár az tagadhatatlan, hogy ez a kapcsolat nem jelentkezik külsőleg szembeötlő formában. Az is való, hogy a tudásnak azt a búskomorságát és súlyát, mely alatt oly sokan összetörtek, nem ismeri, de igenis ismeri a szellemi értékekkel való foglalkozás tiszta örömét és azt is tudja, hogy azok számára nagy kincset jelentenek, amiket bármikor gyümölcsöztethet.

TERESTYÉNI FERENC